

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARININ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE

ON THE TEACHING OF SOUND EVENTS RELATED TO CONSONANTS IN
TURKEY TURKISH

ПРОИЗНОШЕНИЕ СОГЛАСНЫХ ВХОДЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ТУРЕЦКОГО
ЯЗЫКА

Burhan BARAN*

ÖZ

Ünsüzler, ses organlarında engellemeye uğrayarak oluşan, bir ünlü yardımıyla çıkarılabilen seslerdir. Ünsüzler oluşum noktaları, tonlu olup olmama, sürekli olup olmama gibi çeşitli yönlerden sınıflara ayrılır. Ünsüzlerle ilgili ses olayları da araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu makalede ünsüzlerle ilgili ses olaylarının sınıflandırılması ve bu ses olaylarının kendi içerisinde açıklamalı olarak örneklendirilmesi yer almaktadır. Sınıflandırmada şu şekil tercih edilmiştir: Ünsüz benzeşmesi (sözcük içinde ünsüz benzeşmesi, ekleşmede ünsüz benzeşmesi, yakın ve uzak benzeşme), ünsüz aykırılışması, tonlulaşma, tonsuzlaşma, ünsüz türemesi (yardımcı ünsüzlerin kullanıldığı ünsüz türemeleri, diğer ünsüz türemeleri), ünsüz düşmesi, yer değiştirme, süreklileşme (sızcılaşma, akıcılaşma). Ses olaylarının öğretiminde sınıflandırılmaların yeterli düzeyde yapılmaması, belli sayıda aynı örneklerin tekrarlanması, verilen örneklerin standart Türkçe, ağızlar, Türkçenin tarihî gelişimi gibi herhangi bir açıklama yapılmadan karışık olarak verilmesi sorun olarak görülmüş ve makalede bu hususlara dikkat edilerek açıklamalara ve pek çok örneğe yer verilmiştir. Çalışmada ağızlardaki örnekler alınmamış olup standart Türkiye Türkçesindeki Türkçe ve alınma sözcüklerde görülen ses olayları ile Türkçenin tarihî gelişim sürecinde meydana gelen ses olayları ayrı ayrı örneklendirilmiştir. Böylelikle daha açık ve anlaşılır bir sınıflandırma ve örneklendirme yöntemiyle ünsüzlerle ilgili ses olaylarının öğretimindeki karışıklığın giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ses bilgisi öğretimi, ünsüzler, ses olayları, sınıflandırma, örneklendirme.

ABSTRACT

Consonants are sounds that are produced by being restrained in the vocal organs and can be brought out with the help of a vowel. Consonants are classified in various ways such as formation points, whether they are tonal or not, and whether they are continuous or not.

***ORCID:** [0000-0001-5297-5713](https://orcid.org/0000-0001-5297-5713), Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, burhanbaran516@gmail.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Baran, B. (2023). TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARININ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 134-142. DOI: [10.17498/kdeniz.1299903](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1299903)

Türkiye Türkçesinde Ünsüzlerle İlgili Ses Olaylarının Öğretimi Üzerine

Sound events associated with consonants have also been classified in different ways by researchers. In this article, there is a classification of sound events related to consonants and exemplification of these sound events with explanations. The following form was preferred in the classification: Consonant affinity (consonant affinity in the word, consonant affinity in affixation, close and distant affinity), consonant contradiction, intonation, de-toning, consonant derivation (consonant derivations using auxiliary consonants, other consonant derivations), consonant deletion, displacement, continuation (spirantization, fluency). In the teaching of sound events, the lack of adequate classification, the repetition of the same examples in a certain number, and the mixed examples given without any explanation such as standard Turkish, dialects, historical development of Turkish have been seen as a problem, and explanations and many examples were given in the article by taking these issues into consideration. In the study, the examples in dialects are not taken and the sound events seen in Turkish and borrowed words in standard Turkish and the sound events occurring in the historical development process of Turkish are exemplified separately. Thus, it was intended to contribute to overcoming the confusion in the teaching of sound events regarding consonants with a clearer and more understandable classification and exemplification method.

Keywords: Phonetics teaching, consonants, sound events, classification, exemplification.

АННОТАЦИЯ

Согласные образуются путём блокировки в голосовых органах и могут быть произношены с помощью гласной. Согласные, по различным аспектам делятся на классы по его образованию, тонированию и озвучаемости. В нижеследующей статье определяется и иллюстрируется классификация звуковых событий, связанных с согласными. На пример: сродство согласных (сродство согласных в слове, в аффиксации, близкое и дальнее сродство), аномалия согласных, интонация, детонация, образование согласных (образования согласных с помощью вспомогательных согласных, другие образования согласных), удаление согласных, смещение, прекращение). При обучении звуковым явлениям проблема заключается в том, что классификации не проводились на достаточном уровне, одни и те же примеры повторялись в определенном количестве, примеры приводились в смешанном виде без каких-либо объяснений, связанные с современным турецким языком, диалектами, не было достаточно рассмотрено историческое развитие тюркского языка. В этой связи, в статью включены пояснения и множество примеров с уделением внимания к этим вопросам. В исследовании включены образцы из диалектов, так же фонетические события, наблюдаемые в турецком языке и заимствованные слова в современном турецком языке; примеры фонетических событий, полученные в процессе исторического развития турецкого языка, были приведены отдельно.

Ключевые слова: обучение фонетике, согласные, фонетические события, классификация, экзemplификация.

1. GİRİŞ

Dil bilgisi öğretiminde ses bilgisi alanına giren ünsüzlerle ilgili ses olaylarının öğretimi de önemli hususlardan biridir. Bu konuda ders kitaplarında bazı sorunlar olduğu araştırmacıların bir kısmınca dile getirilmiş, çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur.

Efendioğlu'nun ses bilgisi öğretiminde ses olaylarının sınıflandırılması hususunda tespit ettiği sorunlar arasında Türkçedeki ses olaylarının art zamanlı ve eş zamanlı oluşları dikkate alınmadan karışık olarak verilmesi, ses olaylarıyla ilgili

örneklendirmeler yapılırken Türkiye Türkçesi yazı dili esas alındığı hâlde herhangi bir açıklama yapılmaksızın yer yer ağızlardan ve konuşma dilinden örnekler verilmesi sorunları da vardır. Araştırmacı, ağızlardan ve lehçelerden örnek verilmek isteniyorsa yazı dili ile diyalektlerin mutlaka belirtilmesi gerektiğini ve örneklerin ayrı gruplar şeklinde verilmesinin gerektiğini ifade eder. (2010: 141)

Solmaz, ses olayları konusunun geneline bakıldığında ders kitaplarında bunlara yeterince yer verilmediğini, ele alınan ses olaylarıyla ilgili olarak yapılan tanım ve açıklamalarda ise dil bilimi açısından bir değer taşımayan ibare ve ifadelere yer verildiğini, konuyu açıklamak için verilen örneklerin çoğu zaman yetersiz olduğunu, bazı örneklerin anlatılan konuyla ilgisi olmadığını, bazılarının tanım ve açıklamalarla çeliştiğini belirtmiştir. (2011: 878)

Sözü edilen sorunları; ses olaylarının öğretiminde sınıflandırılmaların yeterli düzeyde yapılmaması, belli sayıda aynı örneklerin tekrarlanması, verilen örneklerin standart Türkçe, ağızlar, Türkçenin tarihî gelişimi gibi herhangi bir açıklama yapılmadan karışık olarak verilmesi olarak özetleyebiliriz. İşte bu makalede ünsüzlerle ilgili ses olayları sınıflandırılmış, standart Türkiye Türkçesindeki Türkçe ve alınma sözcüklerde görülen ses olayları ile Türkçenin tarihî gelişim sürecinde meydana gelen ses olayları ayrı ayrı örneklendirilmiştir. Çalışmada ağızlardaki örnekler alınmamıştır. Böylelikle daha açık ve anlaşılır bir sınıflandırma ve örneklendirme yöntemiyle ünsüzlerle ilgili ses olaylarının öğretimindeki karışıklığın giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada önce ünsüzlerle ilgili bilgi verilip ünsüzlerin sınıflandırılması yapılacak, ardından ünsüzlerle ilgili ses olaylarının sınıflandırılması ve bu ses olaylarının kendi içerisinde yukarıdaki açıklamalara uygun bir şekilde örneklendirilmesi sunulacaktır.

Ünsüzler, ses organlarında engellemeye uğrayarak oluşan, bir ünlü yardımıyla çıkarılabilen seslerdir. Ünsüzler çeşitli bakımlardan sınıflandırılır. Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılan 21 ünsüz vardır: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z. Konsonant, sessiz gibi terimlerle de anılırlar.

Oluşum noktaları bakımından ünsüzler: Ünsüzler, ağız boşluğundaki oluşum noktaları yani çıkış yerleri bakımından ayrılırlar. Buna mahreç, çıkak veya boğumlanma noktası bakımından ünsüzler de demek mümkündür:

Dudak ünsüzleri: b, m, p.

Diş-dudak ünsüzleri: f, v.

Diş ünsüzleri: d, n, s, t, z.

Damak ünsüzleri: c, ç, g, ğ, j, k, l, r, ş, y.

Gırtlak ünsüzü: h.

Tonlu olup olmama bakımından ünsüzler:

Tonlu ünsüzler: Ses tellerinin titreşmesiyle oluşurlar. Tonlu yerine yumuşak, ötümlü terimleri de kullanılır: b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z.

Tonsuz ünsüzler: Ses tellerinin titreşimlerini kaybetmesiyle oluşurlar. Tonsuz yerine sert, ötümsüz terimleri de kullanılır: ç, f, h, k, p, s, ş, t.

Süreklilik bakımından ünsüzler:

Süreklilik ünsüzler: Oluşumları sırasında ses yolunda bir geçit bulunan ünsüzlerdir. Akıcı ve sızıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Akıcı ünsüzlerin sızıcı ünsüzlere göre ses yolu geçidi daha açık olduğundan bu ünsüzler daha rahat çıkarılırlar. Akıcı ünsüzler l, m, n, r, y; sızıcı ünsüzler f, ğ, h, j, s, ş, v, z ünsüzleridir.

Süreksiz ünsüzler: Ses yolu geçidi kapalı olduğundan söyleyişleri daha zor olan bu ünsüzlere patlayıcı ünsüzler de denir: b, c, ç, d, g, k, p, t.

Türkiye Türkçesinde Ünsüzlerle İlgili Ses Olaylarının Öğretimi Üzerine

2. ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

2.1. Ünsüz Benzeşmesi

Sözcüklerin kök ve gövdelerinde yan yana veya aralıklı olarak bulunan ünsüzlerden birinin çeşitli yönlerden diğerini kendisine benzetmesi olayıdır.

2.1.1. Sözcük İçinde Ünsüz Benzeşmesi

Türkiye Türkçesine geçen alınma sözcüklerde dudak ünsüzü olan “b”, yanındaki dış ünsüzü olan “n”yi kendisi gibi dudak ünsüzü olan “m”ye çevirmiştir:

mb < nb: *amber* < *Ar. anber*, *imbik* < *Ar. inbik*, *işkembe* < *Far. şikenbe*, *kümbet* < *Far. gunbed*, *pembe* < *Far. penbe*, *sümbül* < *Far. sunbul*, *tembel* < *Far. tenbel*, *tembih* < *Ar. tenbih*, *zambak* < *Ar. zanbak*.

Şu örnekte ise dudak ünsüzü olan “p” dış ünsüzü olan “n”yi kendisi gibi dudak ünsüzü olan “m”ye çevirmiştir:

mp < np: *zampara* < *Far. zenpare*.

Şu örneklerde alınma sözcükler, Türkiye Türkçesindeki ünsüz uyumu kuralından kaynaklanan benzeşmelere uğramıştır. Tonsuz ünsüzler, yanlarındaki tonlu ünsüzleri kendileri gibi tonsuz ünsüzlere çevirmiştir:

ph < bh: *müphem* < *Ar. mubhem*, *şüphe* < *Ar. şubhe*.

pt < bt: *gıpta* < *Ar. gıpta*, *iptal* < *Ar. ibtal*.

sp < sb: *müspet* < *Ar. musbet*.

hç < hc: *lehçe* < *Ar. lehce*.

th < dh: *müthiş* < *Ar. mudhiş*.

kt < kd: *miktar* < *Ar. mikdar*.

st < zt: *ıstırap* < *Ar. ıztırab*.

Türkiye Türkçesine geçen alınma sözcüklerin bir kısmı ünsüz uyumuna uymaz: *takdir*, *makber*, *şevk*, *makbul*.

2.1.2. Ekleşmede Ünsüz Benzeşmesi

Türkiye Türkçesinde sözcük kök ve gövdelerinde olduğu gibi ekleşmelerde de ünsüz uyumu kuralı kuvvetli bir şekilde hâkimdir. Tonlu ünsüzlerden biriyle başlayan ekler, tonsuz ünsüzle biten sözcüklere getirilince benzeşme yoluyla karşılığı olan tonsuz ünsüze dönüşür.

Tonsuz karşılığı olan tonlu ünsüzler: b, c, d, g, ğ, j, v, z olup bunların tonsuz karşılığı sırasıyla p, ç, t, k, h, ş, f, s ünsüzleridir. Yani b-p, c-ç, d-t, g-k, ğ-h, j-ş, v-f, z-s şeklinde karşılıklı olarak belirtilebilir. l, m, n, r, y ünsüzlerinin tonsuz karşılığı yoktur.

Ünsüz uyumu kuralına göre Türkiye Türkçesinde sözcük içinde ve ekleşme sırasında:

1. Tonsuz ünsüzler (p, ç, t, k, h, ş, f, s) yan yana bulunabilir.

2. Tonsuz ünsüzler (p, ç, t, k, h, ş, f, s), tonsuz karşılığı olmayan tonlu ünsüzlerle (l, m, n, r, y) yan yana bulunabilir.

3. Tonlu ünsüzler (b, c, d, g, ğ, j, v, z, l, m, n, r, y) yan yana bulunabilir.

Ekleşmede ünsüz benzeşmesi ünsüz uyumu kuralına göre meydana gelir. Bu hususa şu örnekleri vermek mümkündür: *ağaç-tan*, *çalış-kan*, *dilek-çe*, *kepek-çi*, *toprak-ta*, *uç-tu*, *yaş-ça*, *yurt-taş*; *ben-ce*, *cam-cı*, *ev-de*, *ısırgan*, *okul-dan*, *yol-daş*.

Türkiye Türkçesine geçen alınma sözcükler, Türkçe ekleri ünsüz uyumu kuralına göre alırlar: *aktör-den*, *cam-sız*, *defter-de*, *futbol-cu*, *kitap-çı*, *sokak-ta*, *tereddüt-süz*, *tezgâh-tan*, *taklit-çi*.

Türkiye Türkçesinde ekleşmede nadiren ünsüz uyumuna aykırı kullanımlar vardır: *Ahmetgil*, *çocukcağız*, *köpekgiller*, *kuşcağız*.

2.1.3. Yakın ve Uzak Benzeşme

Yan yana bulunan ünsüzler arasındaki benzeşme yakın benzeşme, aralıklı olarak bulunan ünsüzler arasındaki benzeşme uzak benzeşme adını alır. *işkembe* < *Far. şikenbe*, *kümbet* < *Far. gunbed* (*mb* < *nb*), *gıpta* < *Ar. gıpta* (*pt* < *bt*), *miktar* < *Ar. mikdar* (*kt* < *kd*), *lehçe* < *Ar. lehce* (*hç* < *hc*) örnekleri yakın benzeşme; *kireç* < *Far. gireç*, *kişniş* < *Far. kişnic*, *küstah* < *Far. gustah* örnekleri uzak benzeşmedir.

2.2. Ünsüz Aykırılışması

Aynı sözcükte bulunan seslerin çıkış yeri veya çıkış biçimi bakımından birbirinden uzaklaşması olayına aykırılışma denir. Türkiye Türkçesinde benzeşme örnekleri çok, aykırılışma örnekleri azdır. Benzeşmezlik de denen bu ses olayı ünlü ve ünsüz aykırılışması olarak ikiye ayrılır. Bu bölümde ünsüz aykırılışması üzerinde durulacaktır.

Kökenleri Arapça ve Farsça olan bazı sözcükler Türkiye Türkçesindeki kullanılışlarında aykırılışma ses olayına uğramışlardır: *aktar* < *Ar. attar*, *cedvel* < *Ar. cedvel*, *dut* < *Far. tut*, *kavga* < *Far. gavga*, *muşamba* < *Ar. muşamma*, *tandır* < *Ar. tennur*. *Cetvelin* aslı olan *cedvelin* bütün ünsüzleri tonlu iken “d” ünsüzü tonsuz olan “t” ünsüzüne dönüşmüştür. *attar*, *muşamma*, *tennur* sözcüklerindeki aykırılışmanın nedeni Türkçe sözcük köklerinde ikiz ünsüz bulunmamasıdır. *Gavga* ve *tut* sözcüklerinde aynı ünsüzlerden biri değişmiştir.

2.3. Tonlulaşma

Tonsuz ünsüzlerin tonlu ünlülere dönüşmesine tonlulaşma denir. Yumuşama, ötümlüleşme olarak da anılır.

Türkçenin tarihî gelişim sürecinde bazı sözcüklerdeki tonsuz ünsüzler, Türkiye Türkçesinde tonlu ünsüzlere dönüşmüştür: *ad* < *at*, *bindir-* < *bintür-*, *dahi* < *taki*, *demir* < *temür*, *dil* < *til*, *dip* < *tüp*, *dört* < *tört*, *gel-* < *kel-*, *göz* < *köz*, *inci* < *yinçü*, *kendi* < *kentü*.

Bazı alınma sözcüklerdeki tonsuz ünsüzler Türkiye Türkçesinde tonlu ünsüzlere dönüşmüştür: *dut* < *Far. tut*, *gergedan* < *Far. kergedan*.

Türkiye Türkçesinde p, ç, t, k ile biten bazı sözcükler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında bu ünsüzler b, c, d, g, ğ'ye dönüşür: *dip-dibi*, *hesap-hesabi*; *cilt-cildi*, *kâğıt-kâğıdı*; *çiçek-çiçeği*, *toprak-toprağı*; *denk-dengi*, *renk-rengi*; *ağaç-ağacı*, *güveç-güveci*, *streç-streci*, *taç-tacı*, *topaç-topaca*.

Ekleşmede meydana gelen bu tonlulaşma belli bir kurala bağlı değildir. Tonlulaşma olmayan sözcükler de vardır: *hukuk-hukuku*, *millet-millete*, *sırt-sırta*, *surat-suratı*, *top-topu*, *tüp-tüpe*. Özel adlarda da tonlulaşma olmaz: *Mehmet-Mehmet'i*, *Serap-Serap'a*, *Şavşat-Şavşat'a*, *Tokat-Tokat'ı*.

2.4. Tonsuzlaşma

Bu ses olayı tonlu ünsüzlerin tonsuz ünsüzlere dönüşmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Sertleşme ve ötümsüzleşme olarak da anılır.

Türkçenin tarihî gelişim sürecinde bazı sözcüklerdeki tonlu ünsüzler, Türkiye Türkçesinde tonsuzlaşmıştır. Genellikle sözcük başında p < b değişmesi sonucu görülür: *parmak* < *barmak*, *pınar* < *bunar*, *pire* < *büre*, *pusu* < *busu*. *İşit-* < *eşid-*, *işte* < *uşda* örneklerinde ise sözcük ortasında t < d değişmesi vardır.

Bazı alınma sözcüklerdeki tonlu ünsüzler Türkiye Türkçesinde tonsuzlaşmıştır: *çorap* < *Far. curap*, *çift* < *Far. cuft*, *hoşaf* < *Far. hoşab*, *kavga* < *Far. gavga*, *kireç* < *Far. gireç*, *küstah* < *Far. gustah*, *pes* < *Far. bes* (yenilgiyi kabul ettiğini belirtmek için

Türkiye Türkçesinde Ünsüzlerle İlgili Ses Olaylarının Öğretimi Üzerine

kullanılan söz), *pirinç* < *Far. birinc*, *sepet* < *Far.seped*, *tarçın* < *Far. darçın*, *testi* < *Far. desti*, *tezgah* < *Far. destgah*.

Türkçe sözcüklerin sonunda b, c, d, g bulunmaz. Alınma sözcüklerin sonunda bulunan b, c, d, g ünsüzleri Türkiye Türkçesinde p, ç, t, k'ye dönüşür. Ancak bu sözcükler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında tekrar tonlulaşırlar: *kilit* < *Far. kilid*, *kitap* < *Ar. kitab*, *renk* < *Far. reng*, *serap* < *Far. serab*, *taç* < *Ar. tac*.

2.5. Ünsüz Türemesi

Bir sözcüğün aslında olmayan bir ünsüzün sonradan ortaya çıkması olayına ünsüz türemesi denir.

2.5.1. Yardımcı Ünsüzlerin Kullanıldığı Ünsüz Türemeleri

Bağlantı ünsüzü, bağlayıcı ünsüz, koruyucu ünsüz gibi terimlerle de anılır. Yardımcı ünsüzler “y, n”dir. Yardımcı ünsüzler de ünsüz türemesine örnek teşkil eder.

“y” genellikle ünlü ile biten bir sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde iki ünlü arasına giren bir yardımcı ünsüzdür: *Ali-y-e*, *anla-y-ıp*, *benimse-y-ecek*, *bura-y-a*, *çanta-y-ı*, *kokla-y-ıp*, *su-y-u*, *oku-y-uş*, *solu-y-unca*, *türe-y-en*, *yolla-y-acak*.

“y” ayrıca ünlüyle biten sözcüklere ile edatı veya ek fiil geldiğinde arada yardımcı ünsüz olarak kullanılır: *arabayla* < *araba ile*, *babayla* < *baba ile*, *hastaydı* < *hasta idi*, *kazaymış* < *kaza imiş*, *neyse* < *ne ise*, *yaşıtıysa* < *yaşlı ise*.

Zamir n'si de denen iki ünlü veya bir ünlüyle bir ünsüz arasında da yardımcı ünsüz görevi gören “n” ünsüzü şu yerlerde kullanılır:

3. kişi iyelik ekleriyle isim hâl ekleri arasında: *beli-n-e*, *çantası-n-dan*, *dili-n-de*, *gözü-n-ü*.

-ki eki ile isim çekim ekleri arasında: *akşamki-nden*, *çarşıdaki-n-i*, *yolcununki-n-de*.

İşaret zamirleriyle isim çekim ekleri arasında: *bu-n-a*, *şu-n-a*, *o-n-a*, *bu-n-lara*, *şu-n-lara*, *o-n-lara*, *bu-n-u*, *şu-n-u*, *o-n-u*, *bu-n-ları*, *şu-n-ları*, *o-n-ları*, *bu-n-da*, *şu-n-da*, *o-n-da*, *bu-n-dan*, *şu-n-dan*, *o-n-dan*, *bu-n-ca*, *şu-n-ca*, *o-n-ca*.

2.5.2. Diğer Ünsüz Türemeleri

Türkçenin tarihi gelişim sürecinde bazı Türkçe sözcüklerin başında veya ortasında bir ünsüz türemiştir: *halay* < *alay*, *hörgüç* < *örgüç*, *vur-* < *ur-*. *Anne* < *ana*, *elli* < *elig* sözcüklerinde ikizleşme meydana gelmiştir.

Bazı alınma sözcükler, Türkiye Türkçesine “y, v, h” türemesiyle geçmişlerdir.

y türemesi: *acayip* < *Ar. acaib*, *beyhude* < *Far. bihude*, *biyografi* < *Fr. biographie*, *dahiyane* < *Ar. dahi+Far. ane*, *fiyat* < *Ar. fiat*, *meyve* < *Far. mive*, *peynir* < *Far. penir*, *piyano* < *İt. piano*, *zayıf* < *Ar. zaif*, *ziynet* < *Ar. zinet*.

v türemesi: *bisküvi* < *Fr. biscuit*, *laboratuvar* < *Fr. laboratoire*, *mavi* < *Ar. mai*.

h türemesi: *sehpa* < *Far. sepa*.

Arapçada *hiss*, *redd*, *sırr*, *zann*, *zemm*, gibi ikiz ünsüzle biten sözcükler, Türkiye Türkçesinde tek ünsüzle kullanılırlar: *his*, *ret*, *sır*, *zan*, *zem*. Bu sözcükler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında veya yardımcı fiille kullanıldıklarında düşen ünsüz tekrar ortaya çıkar: *hissi*, *hissetmek*; *reddi*, *reddetmek*; *sırrı*, *sırrolmak*; *zannı*, *zannetmek*; *zemmi*, *zemmetmek*.

2.6. Ünsüz Düşmesi

Ünsüz düşmesi, bir sözcüğün aslında olan bir ünsüzün kaybolması demektir.

Türkçenin tarihî gelişim sürecinde bazı Türkçe sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda ünsüz düşmesi gerçekleşmiştir: *atlı* < *atlıg*, *gerek* < *kergek*, *getir-* < *keltür-*, *inci* < *yinçü*, *kapı* < *kapıg*, *kulak* < *kulgak*, *otur-* < *otlur-*, *ölü* < *ölüg*, *su* < *sub*, *yirmi* < *yegirmi*.

Bazı alınma sözcüklerin ahlında olan ortada veya sondaki ünsüzlerden biri Türkiye Türkçesine geçerken düşmüştür: *af* < *Ar. afv*, *beter* < *Far. bedter*, *cep* < *Ar. ceyb*, *çıra* < *Far. çerağ*, *enişte* < *Far. engişte*, *fışek* < *Far. fışeng*, *mis* < *Ar. misk*, *nöbet* < *Ar. nevbet*, *pamuk* < *Far. panbuk*, *pes* < *Far. pest* (*ince karştı*, *yavaş söylenen*), *salep* < *Ar. sahle*, *sel* < *Ar. seyl*, *temiz* < *Ar. temyiz*, *tezgah* < *Far. destgah*, *tüfek* < *Far. tufeng*, *usta* < *Far. ustad*.

Bazı alınma sözcüklerdeki ikiz ünsüzler Türkiye Türkçesinde tekleşmiştir: *ama* < *Ar. amma*, *askeriye* < *Ar. askeriyye*, *battaniye* < *Ar. battaniyye*, *çile* < *Far. çille*, *hamal* < *Ar. hammal*, *kasap* < *Ar. kassab*, *kere* < *Ar. kerre*, *kına* < *Ar. hınna*, *sahaf* < *Ar. sahhaf*, *sır* < *Ar. sırr*, *sumak* < *Ar. summak*, *tam* < *Ar. tamm*, *zıt* < *Ar. zidd*.

Türkiye Türkçesinde bazı sözcüklerde birleşme esnasında yan yana gelen ikiz ünsüzlerden biri düşer: *asteğmen* < *ast+teğmen*, *üsteğmen* < *üst+teğmen*.

Bazı Türkçe sözcükler, yapım eki aldıklarında bir ünsüzlerini kaybederler: *alçal-* < *alçak-al*, *çabucak* < *çabuk-cak*, *eksil-* < *eksik-el-*, *küçücük* < *küçük-cük*, *minicik* < *minik-cik*, *ufal-* < *ufak-al-*, *yüksel-* < *yüksek-el-*, *yumuşacak* < *yumuşak-cık*.

2.7. Yer Değiştirme

Bir sözcükteki seslerin birbirleriyle yer değiştirmesi sonucu meydana gelen bir ses olayıdır. Göçüşme de denir. Türkiye Türkçesi ağızlarında çok rastlanır. Ünsüzler arasında ve ünlüyle ünsüzler arasında görülebilir: Yazı dilinde genellikle alınma sözcüklerde görülür: *armut* < *Far. emrud*, *çeyrek* < *Far. çaryek*, *işkembe* < *Far. şikenbe*, *işkence* < *Far. şikence*.

2.8. Süreklileşme

Süreksiz “b, c, ç, d, g, k, p, t” ünsüzlerinin sürekliliği “l, m, n, r, y, f, ğ, h, j, s, ş, v, z” ünsüzlerine dönüşmesine denir. Bu ses olayı sızıcılışma ve akıcılışma olarak ayrılır.

2.8.1. Sızıcılışma

Sızıcı olmayan bir ünsüzün sızıcı ünsüze (f, ğ, h, j, s, ş, v, z) dönüşmesi olayıdır: *çavuş* < *çabış*, *dahi* < *takı*, *döv-* < *dög-*, *ev* < *eb*, *öv-* < *ög-*, *sevin-* < *sebin-*, *var-* < *bar-*, *ver-* < *ber-*, *yavuz* < *yabız*.

2.8.2. Akıcılışma

Akıcı olmayan bir ünsüzün akıcı ünsüze (l, m, n, r, y, z) dönüşmesi olayıdır: *ayak* < *adak*, *aygır* < *adgır*, *ayır-* < *adır-*, *bey* < *beg*, *yaya* < *yadag*.

3. SONUÇ

Ses olaylarının öğretiminde sınıflandırılmaların yeterli düzeyde yapılmaması, belli sayıda aynı örneklerin tekrarlanması, verilen örneklerin standart Türkçe, ağızlar, Türkçenin tarihî gelişimi gibi herhangi bir açıklama yapılmadan karışık olarak verilmesi ses olaylarının öğretimini güçleştirmektedir. Bu nedenle daha açık ve anlaşılır bir sınıflandırma ve örneklendirme yöntemi takip edilmelidir.

Örneklerin verilisinde örneklerin şu şekilde sınıflandırılması mümkündür: Standart Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklere örnekler, eğer verilecekse Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan sözcüklere örnekler (bu çalışmada ağızlardaki örnekler yer

Türkiye Türkçesinde Ünsüzlerle İlgili Ses Olaylarının Öğretimi Üzerine

verilmemiştir.), Türkçenin tarihî gelişim sürecinde meydana gelen ses olaylarına uğrayan sözcüklere örnekler.

Ünsüzlerle ilgili ses olaylarının şu şekilde sınıflandırılması mümkündür:

1. Ünsüz Benzeşmesi
 - 1.1. Sözcük İçinde Ünsüz Benzeşmesi
 - 1.2. Ekleşmede Ünsüz Benzeşmesi
 - 1.3. Yakın Ve Uzak Benzeşme
2. Ünsüz Aykırılışması
3. Tonlulaşma
4. Tonsuzlaşma
5. Ünsüz Türemesi
 - 5.1. Yardımcı Ünsüzlerin Kullanıldığı Ünsüz Türemeleri
 - 5.2. Diğer Ünsüz Türemeleri
6. Ünsüz Düşmesi
7. Yer Değiştirme
8. Süreklileşme
 - 8.1. Sızıcılaşma
 - 8.2. Akıcılaşma

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baran, B. (2019). Arapçadan Türkiye Türkçesine Geçen Kelimelerde Ayın ve Hemzeyle İlgili Ses Olayları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 144-158.
- Baran, B. (2020). *Dil Bilimi*. Ankara: Kitap 72 Yayınları.
- Coşkun, M. V. (2001). Standart Türkçedeki Ünlüler ve Ünsüzler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 67-81.
- Coşkun, M. V. (2007). Standart Türkçede Ses Olaylarının Sebep-Sonuç İlişkisi Çerçevesinde Yeni Bir Sınıflandırılması. 38. *Icanas Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 12 Eylül 2006.
- Coşkun, M. V. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: IQ Kültür, Sanat Yayıncılık.
- Demir, N. (2019). *Türkçe Ses ve Biçim Bilgisi*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe Anolsiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dursonoğlu, H. (2009). Türkiye Türkçesindeki Farsça Sözcükler ve Kullanım Şekilleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), 131-142.
- Dursunoğlu, H. (2014). Türkiye Türkçesi'ndeki Arapça Sözcükler ve Bu Sözcüklerdeki Ses Olayları. *Turkish Studies*, 9 (9), 145-155.
- Ediskun, H. (2005). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Efendioğlu, S. (2010). Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması. *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17 (43), 121-143.
- Ergin, M. (1992). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak / Basım / Yayım / Dağıtım.
- Gemalmaz, E. (1999). Türkiye Türkçesinde Ses Olayları. *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17 (13), 1-25.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.

- Hengirmen, M. (2005). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
<https://sozluk.gov.tr>
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy A.S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İmlâ Kılavuzu* (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İşler, E. (2008). Türkçedeki Arapça Alıntı Kelimelerde Ses Değişiklikleri. *Erzurum EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler* 35, 187-196.
- Kanar, M. (2010). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaca, V.İ. (2012). Türkiye Türkçesindeki Alıntı Sözcüklerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bir İnceleme. *TurkishStudies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, (7) 4, 2059-2090.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2021). Türkiye Türkçesinin Ses Bilgisi Üzerine Notlar-1. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 829, 4-18.
- Korkmaz, Z. (2021). Türkiye Türkçesinin Ses Bilgisi Üzerine Notlar-2. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 830, 4-16.
- Koç, N. (1997). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özçelik, S. (2002). Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 612, 1033-1041.
- Özçelik, S. (2004). Türkçede Kullanılan Arapça Kelimelerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bazı Tespitler. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 634, 550-562.
- Özçelik, S.ve Erten, M. (2011). *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*. Ankara: Bizim Büro Basım Yayın Dağıtım.
- Rezaei, M. (2017). Farsçadaki Türkçe Sözcüklerin Gelişimine Dair Bazı Tespitler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, (14) 2, 56-73.
- Solmaz, M. (2011). Ortaöğretim Dil Bilgisi Kitaplarındaki Ses Bilgisi ve Ses Bilimiyle İlgili Konular Üzerine Bir Değerlendirme. *TurkishStudies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, (6) 2, 851-880.
- Timurtaş, F. K. (1999). *Osmanlı Türkçesi Grameri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Topaloğlu, B. ve Karaman, H. (1983). *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, İstanbul: Elif Ofset Tesisleri.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, M. (2017). Çağdaş Türk Lehçelerinde Ayın Sesinin Sebep Olduğu Ses Olayları. *TurkishStudies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, (12) 30, 475-502.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multinigual Yayınları.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983). Düzenleyen: Cem Dilçin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.